

Geliş Tarihi : 03.02.2024
Kabul Tarihi : 07.03.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1431133>

Baş, M. F. (2024). Bataklık ve bozkır: Kemal Tahir'in Devlet Ana ve Bozkırdaki Çekirdek romanlarında birey inşası. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 91-109. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1431133>

BATAKLIK VE BOZKIR: KEMAL TAHİR'İN DEVLET ANA VE BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK ROMANLARINDA BİREY İNŞASI

Muhammed Fazıl BAŞ¹

ÖZ

Kemal Tahir'in romanları, toplumsal meselelere odaklanması sebebiyle sosyal bilim disiplinleri tarafından farklı yönleriyle ele alınmıştır, fakat Kemal Tahir'in romancılığının onu sosyal bilimcilerden hangi yönleriyle farklılaştırdığının üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Bu çalışma, Kemal Tahir'in romanlarının her birinin, konu ettiği dönem ve ilişkilerin ötesinde bir Kemal Tahir romanları evreni olarak niteleyebileceğimiz bütünlüğün temeli olarak bireyin (özelde ise Türk bireyinin) toplumsal inşasını ele aldığına işaret etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede kitap olarak ilk yayımı aynı yıl içinde (1967) gerçekleşen *Bozkırdaki Çekirdek* ve *Devlet Ana* romanlarında, yaşanan fiziki ve sosyal çevrenin baskısının, Türk bireyinin şekillenmesini, toplumsal hayata cevap ve çözüm üretme biçimini nasıl belirlediğine bakılmaktadır. Konu *Bozkırdaki Çekirdek*'te köy enstitüleri ve aydın-halk ikiliği, Devlet Ana'da ise bir çözülüş dönemi içindeki Anadolu'da toplumsal örgütlenmenin yeniden inşa edilmesi etrafında ilerlese de, farklı dönemlere ve vakalara odaklanan bu iki eserin, Kemal Tahir romanları evreninin nirengi noktasını oluşturacak şekilde örtüşen bir karaktere sahip oldukları vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, *Devlet Ana*, Toplumsal yapı, Türk bireyi

¹ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, fazilbas@yildiz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8723-8892>

Date Received : 03.02.2024

Date Accepted : 07.03.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1431133>

Baş, M. F. (2024). Swamp and steppe: formation of individual in Kemal Tahir's Novels *Mother State* and *The Seed in the Steppe*. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(23), 91-109. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1431133>

SWAMP AND STEPPE: FORMATION OF INDIVIDUAL IN KEMAL TAHİR'S NOVELS *MOTHER STATE* AND *THE SEED IN THE STEPPE*

Muhammed Fazıl BAŞ²

ABSTRACT

Kemal Tahir's novels have been analyzed from various social science perspectives due to their focus on social issues. However, it is important to highlight how Kemal Tahir's approach to addressing social issues differs from that of social scientists. This study aims to demonstrate that Kemal Tahir's novels address the issue of the individual, specifically the social construction of the Turkish individual, as the foundation of the unity that characterizes his literary universe. Each novel deals with a different period and set of relations, but this common theme is present throughout. In this framework, the novels *The Seed in the Steppe* (Bozkırdaki Çekirdek) and *Mother State* (Devlet Ana), first published as books in 1967, examine how the physical and social environment shapes the Turkish individual and influences their responses and solutions to life and society. The subject matter progresses around the village institutes and the intellectual-people duality in *The Seed in the Steppe*, and the reconstruction of social organization in Anatolia during a period of dissolution in *Mother State*. These two works, which focus on different periods and issues, have an overlapping character that constitutes the basic triangulation point of the universe of Kemal Tahir's novels.

Keywords: Kemal Tahir, *The Seed in the Steppe*, *Mother State*, Social structure, Historical characteristics of Turkish individual

² Assoc. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Science, fazilbas@yildiz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8723-8892>

Giriş

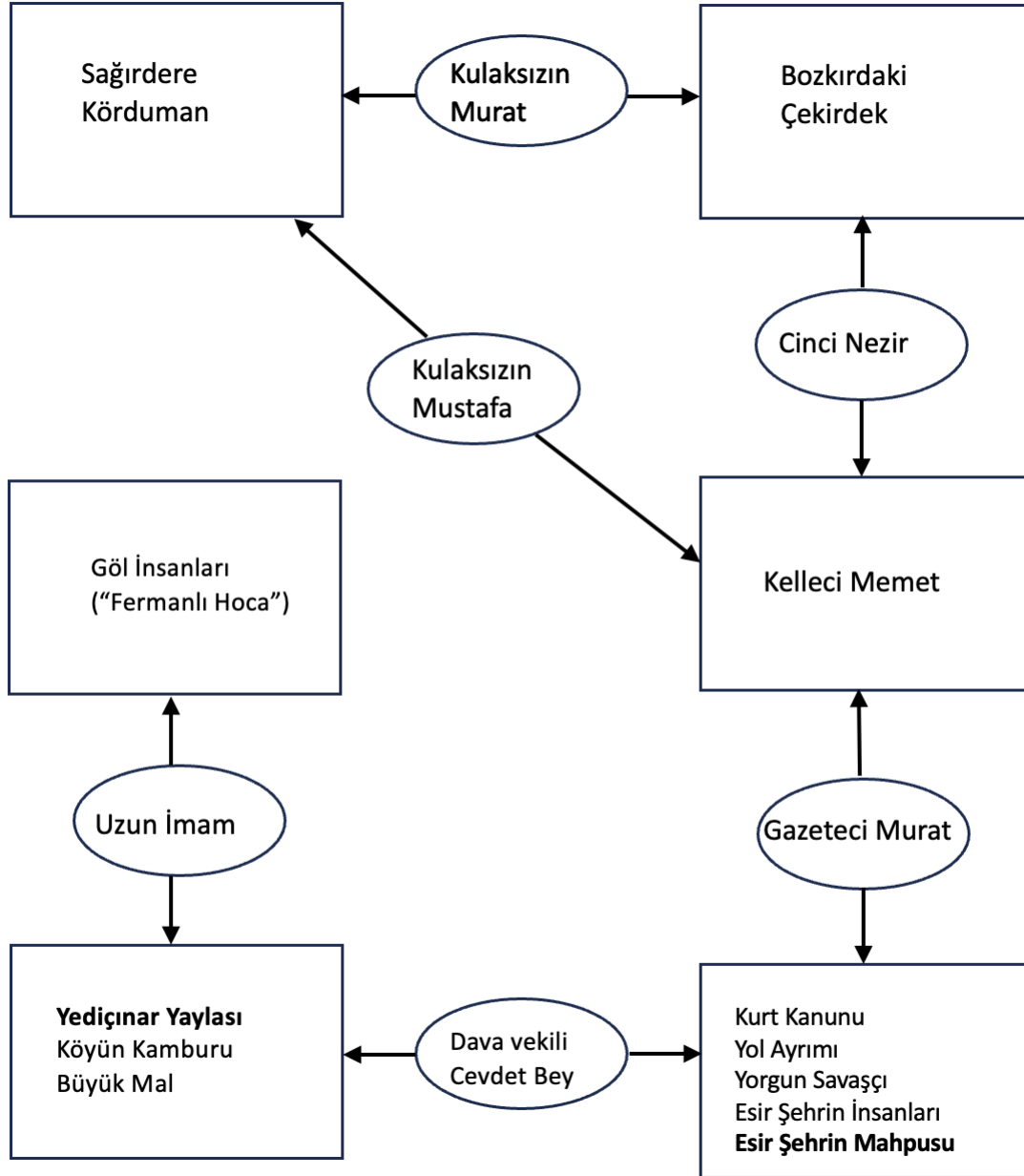
Bu makale Kemal Tahir'in *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek* romanlarını, Kemal Tahir'in roman evreninin merkezinde yer alan birey inşası sürecini anlamak üzere birbiriyle ilişkili olarak incelemeyi hedeflemektedir. Kemal Tahir'in romanları³ bir bütün halinde incelendiğinde, meselelerin, olayların ve karakterlerin sürekliliği açısından kendi sınırlarını oluşturmuş ayrı bir evren olarak karşımıza çıkarlar. Şüphesiz bu roman evreni tarihsel gerçeklik üzerine inşa edilmiştir ve meselelerini de Türk toplumunun tarihsel gerçekliğinden çıkarır, onu tartışmayı amaçlar. Fakat roman ile tarihsel gerçeklik arasındaki bu ilişki bizi romandaki tarihsel gerçekliğin nasıl ele alınması gerektiği sorusuna getirmektedir. Bu özellikle sosyal bilimlerin bir edebi esere yaklaşımı açısından önem arz etmektedir. Zira edebi eserlerin ya da bu noktada romanın tarihsel gerçekliği birebir yansıttığına dair düşünce (ya da yazarın bu niyetle hareket ettiğinin düşünülmesi), edebi eseri basit bir tarihsel belge ya da tarihsel çalışma hükmüne indirgemekte, bu da yazarın kabul edilen tarihsel gerçekliği doğru ya da yanlış yansıttığına dair yargılanmasına yol açmaktadır. Bununla bağlantılı bir diğer nokta ise, yine edebi eserlerin en açık şekilde ele aldıkları toplumsal mesele etrafında okunmaya çalışılmasıdır. Örneğin, bizim çalışmamızda odaklandığımız *Bozkırdaki Çekirdek* söz konusu olduğunda romanın köy enstitüleri literatürünün, *Devlet Ana*'nın ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşu literatürünün bir parçası olmaya indirgenme tehlikesi vardır. Bunu bir tehlike olarak kabul etmemizin sebebi, romanların kendi edebi vasıflarının, bu anlamda yaptıkları çoklu katkının üstünün giderek örtülmeye başlanmasıdır. Bu Kemal Tahir gibi düşünür vasfının edebi vasfının önüne geçip geçmediği (ya da tam tersi) tartışılan bir isim için daha fazla geçerlidir. Yine üzerinde durmak gerekirse, Kemal Tahir'i sadece 1960'lardaki toplumsal yapı tartışmalarına katkı yapmış ya da Türk tarihinin tartışmalı konularında önemli düşünceler ortaya koymuş birisi olarak kabul etmek ve bu anlamda onun edebi katkısını kasıtlı ya da kasıtsız göz ardı etmek bu tarz bir indirgemeciliği yeniden üretmek anlamına gelecektir. Bundan kaçınmak için, ele alınan edebi metnin edebi karakterini her zaman önde tutmak gerekmektedir.

Yukarıda edebi metin ile tarihsel gerçeklik arasındaki ilişkiye dair söylediklerimiz dikkate alınarak, edebi metnin tarihsel gerçekliği yeniden üretme kabiliyetine sahip olduğunu (tarihsel gerçeklikle çatışma yaratmak yerine ona dair belirli bir bakış açısından kasıtlı bir fotoğraf çekme anlamında) söylemek gerekir. Bu çerçevede en başta söylediğimiz şekliyle ayrı bir Kemal Tahir roman evreninden de bahsetmemiz mümkün olmaktadır. Gerçekten de Kemal Tahir'in romanlarına bütüncül bir bakış atıldığında bunu haklı kılacak somut veriler de bulmak mümkündür. Esasında Kemal Tahir'in romanlarına yönelik majör olay merkezli değerlendirilmelerin (köy enstitüleri, eşkıyalık vs.) ya da romanlara dair tasnif çabalarının⁴ (en basitinden köy-kent romanları ayrımının) dahi bu bütüncül bakışı zedeleyici bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz, zira bu tarz analizler romanlar arasındaki mesele sürekliliğini koparma tehlikesini içermektedir. *Devlet Ana* hariçte tutulursa büyük ölçüde 1890-1945 yılları arasında geçen bu romanlar Anadolu toprakları merkezli olmak üzere Türk toplumunun yaşadığı büyük dönüşümü ve bu arada çözülmeyi (otorite boşluğu, himaye yokluğu, ahlaki çöküntü vs) ele almaktadır. Bu mesele sürekliliğinin yanı sıra, söz konusu romanlar arasında somut bir başka

³ Burada büyük ölçüde yazarın henüz hayatta iken yayımlanmış romanları esas alınmaktadır. Şüphesiz ölümünden sonra yayımlanmış ya da taslak halinde kalmış romanları da Kemal Tahir'in roman evreninin bir parçası olarak görülebilir, fakat olgunlaşmış ve yayına hazır hale gelmiş metinler olması sebebiyle söz konusu ayırım yapılmaktadır.

⁴ Kemal Tahir'in romanlarının alışlageldik tasnif biçimleri ve eleştirisi için bkz. (Avcı & Coşkun, 2022)

sürekliliğin, karakter kadrosu birliğinin de olduğu görülür: Merkezî ya da yan karakterler aracılığıyla *Devlet Ana ve Rahmet Yolları Kesti* haricinde bütün romanlar (“Fermanlı Hoca” hikayesini düşündüğümüzde *Göl İnsanları*’nı da buna dahil edebiliriz) birbirine bağlanmaktadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Kemal Tahir'in roman evreninin karakterler üzerinden nasıl bağlandığına dair bir örnek⁵

Fakat Kemal Tahir'in söz konusu roman evreninin ardında, belirli bir olaylar silsilesini ya da toplumsal dönüşüm meselesini irdelemenin ötesinde, bir birey tipini de önümüze çıkarma amacının yattığını söyleyebiliriz. Bu noktadan bakıldığında ise artık kronolojik ya da karakter

⁵ Burada örnek olarak verilen bu tabloda esas kriter seçilen karakterlerin romanları birbirine bağlaması olmuştur, roman içinde ana ya da yan rolde olması dikkate alınmamıştır. Diğer taraftan bu örnekte, bazı karakterler içinde yer almadıkları bazı romanları da diğer romanlara bağlıyor şeklinde görülmektedir. Örneğin, gazeteci Murat *Esir Şehrin İnsanları*'nda görünmez fakat bu romandaki Kamil Bey gibi ana karakterlerin izini diğer romanlarda da kolaylıkla sürmek mümkün olduğu için bunlar aynı bağlam içine yerleştirilmiştir. Yine dava vekili Cevdet Bey de aynı bağlam içinde yalnızca *Esir Şehrin Mahpusu* içinde anılır ama yine bağlantıyı sağladığı için buraya yerleştirilmiştir. Buna benzer tabloları karakterler haricinde meseleler, olaylar gibi farklı unsurlarla da (mekanlar ya da Cihan Harbi tecrübeleri gibi) oluşturmak mümkündür.

kadrosu birliğin de ötesine geçerek, *Devlet Ana* romanının da bu roman evreninin önemli ve merkezi bir parçası haline geldiğini görürüz. Üstelik Kemal Tahir'in romanın dili üzerine çalışması, bir anlamda geçmişten bugüne Türk bireyinin karakterini verecek bir dil üretme gayreti de bunun farklı bir göstergesidir. Bunun ötesinde, söz konusu roman evreni içinde *Devlet Ana ve Bozkırdaki Çekirdek*'in farklı dönemler, olaylar, meseleler ve karakterlerle inşa edilseler bile, Kemal Tahir'in roman evreninin temeline, bireyin sosyal çevresi ile ilişkisi içinde nasıl inşa olduğuna işaret etmeleri açısından birbirini tamamlayan iki parça olarak yerleştiğine şahit oluruz. Bu çalışma, bu iki romana odaklanarak öncelikle birey inşası sürecinin Kemal Tahir'in söz konusu eserlerinde nasıl şekillendiğini tasvir etme ve değerlendirme amacını taşımaktadır.

Romanın ve Bireyin İnşası Yönünden Kemal Tahir'in Yöntemi

Kemal Tahir'in romanlarında bireyin inşasını tartışmadan önce, yazarın yöntemine değinmek gerekmektedir. Burada yöntemi ise iki kademeli olarak ele alacağız. İlk olarak romanda fikirlerin nasıl bir yöntemle ortaya konduğuna, sonrasında ise bireyin inşasının nasıl bir çerçeve içinde tartışıldığına bakacağız.

Romanın İnşası: Diyalojizm ve diyalektik

Fikirlerin nasıl sunulduğuna bakmamızın öncelikli sebebi, şüphesiz Kemal Tahir'in bir romancı olmasının yanı sıra romanlarındaki fikri ağırlık sebebiyle bir düşünür olarak da kabul edilmesidir. Zaten Kemal Tahir'in romanlarının tezli romanlar olduğu da sıklıkla dile getirilmektedir. Bu çerçevede romandaki fikre ya da teze nasıl yaklaşılması gerektiği sorusu gündeme gelmektedir. Fakat bizim romana ya da romandaki fikir ve teze nasıl yaklaşacağımız, esasında Kemal Tahir'in bunları ele alırken kullandığı yöntemi tespit etmemize bağlıdır. Bunun öncelikli sebebi, “tezli roman” iddiasında tezin romanın önünde değerlendirilip değerlendirilmediği meselesidir. Bu nihayetinde Kemal Tahir'in romanı belirli bir fikri savunmak için araçsallaştırdığı gibi savlara yol açmaktadır. Oysa bu durum Coşkun'un (2023, s. 15) da işaret ettiği üzere Kemal Tahir'in romancılığının ve romancılığından türeyen yaratıcılığın yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Ahmet Oktay da (Ergül Aslan, 2023, s. 71-72) örneğin Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarına atıfla, Kemal Tahir'in ATÜT'ü genel geçer bir hipotez olarak değil, Türk insanına dair bir mit ortaya koymak isterken yaratıcı bir olgu olarak kullandığına işaret eder. Bu çerçevede yöntem meselesinin önemi ayrıca açığa çıkmaktadır.

Yukarıda belirtilenler çerçevesinde, işaret edebileceğimiz ilk husus, tıpkı romanın toplumsal gerçekliğin doğrudan bir yansıması olmaması gibi, belirli bir fikrin ya da tezin de doğrudan yansıması olarak ele alınmaması gerektiğidir. Romanlarda fikirlere dair geniş pasajlar ve konuşmalar olmakla beraber, bunların direkt Kemal Tahir'in fikirleri olarak kullanılması yanıltıcı olacaktır. Örneğin, *Kurt Kanunu*'nda Kara Kemal'in konuşması üzerinden Türkiye'nin toplumsal yapısına ya da tarihteki belirli olaylara dair izlenim ve fikirler elde edilebilir. Fakat bu durum Kemal Tahir'in Kara Kemal'in ağzından konuştuğu şeklinde yorumlanamaz. Söz konusu izlenim ve fikirler Kara Kemal karakterine aittir.⁶ Kemal Tahir'in “tezi” ise, bir romancı

⁶ Kara Kemal'in bu tarz cümleler kurup kuramayacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. Fakat “Giriş” bölümünde, romanın toplumsal gerçekliği yansıtmaktan ziyade onu yarattığına dair söylediklerimiz, Kara Kemal'in bu şekilde konuşmasına da kapı açmaktadır.

olması sebebiyle ancak romanın bütünlüğü içinde ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, romandaki tez, yine sadece konuşmalar içindeki fikirlerle ortaya çıkmaz. Bunun yerine çeşitli karakterlerce direkt olarak ifade edilen fikirlerin ve romanın kurgusunu oluşturan olayların karşılıklı ilişkisi içinde belirir.

Bu durumu anlayabilmek için Arslanbenzer'in (2021) Kemal Tahir romanlarını Mihail M. Bahtin'e atıfla "çokseslilik" ve "diyalojizm" kavramları üzerinden okuması yol göstericidir. Buna göre, Kemal Tahir'in romanları üslup çoğulluğuna sahip olması, toplumdaki bütün kesimleri ve ideolojik çevreleri barındırması, birbirlerinden yalıtılmış karakterlere sahip olmaması, karşılaşma ve çatışmaları ortaya koyma kapasitesi, farklı yazı türlerinin romana sızması ve aynı zamanda romancının biyografisinin de (hapishane deneyimi vs.) bu tarz imkanları desteklemesi gibi sebeplerle pek çok romancının eserinin aksine diyalojik bir karakterdedir. Kemal Tahir'in diyalojizminin bu çerçevede toplumsal bütünlüğü kapsayacak şekilde yapılandırıldığı söylenebilir. Kemal Tahir'in diyalojizmini besleyen diğer bir unsur ise romanların uzun zaman dilimleri içinde, Kemal Tahir'in içinde bulunduğu entelektüel-sosyal ortamla diyalogu ile şekillenmesidir. Örneğin, 1960'lara kadar olan romanlarının büyük ölçüde hapishane yılları içinde taslaklarının olduğu, yeri geldiğinde yeni baştan yazıldıkları ve hatta yayımlandıktan sonra dahi sonraki baskılar için Kemal Tahir tarafından gözden geçirilerek değiştirildikleri görülmektedir. Romanın içinden geçtiği bütün bu süreçlerin romanın diyalojizmine de katkı yaptığını öngörmek mümkündür. 1960'larda ortaya çıkan romanlar için de benzer bir durum geçerli görünmektedir. Bu noktada çarpıcı bir örnek, İsmet Bozdağ'ın *Bozkırdaki Çekirdek*'in yazılış sürecinde şahit olduğu bir konuşmadır (Ergül Aslan, 2023, s. 76). Roman ilk olarak Aralık 1964'te tefrika edilmeye başlandığına göre bu tarih öncesinde Kemal Tahir, bir gün Bozdağ'ın bulunduğu büroya girerek "Aylardan beri ben 'Bozkırdaki Çekirdek, Bozkırdaki Çekirdek' diye boğaz patlatıyorum. Siz hiçbiriniz bana 'Bozkırın çekirdeği olsa, bozkır olarak kalır mıydı?' demiyorsunuz," diyecektir. Biz bu cümlelerin daha sonrasında birebir romana da dahil olduğunu görüyoruz. Fakat önemli olan husus, bu ifadelerin esasında romanın içindeki görüşlerden sadece birini oluşturmasıdır. Bu ifadeler romanda nihai bir hüküm olarak yer almamış, bir karakterin ağzından romanın diyalojizmine eklenmiştir. Daha sonra göstermeye çalışacağımız üzere, romanda temel bir tez varsa bu karakterlerden sadece birinin görüşlerinden değil, romanın bütünselliğinden çıkarılabilir. Fakat sürecin de diyalojizmi nasıl beslediğini görme açısından yukarıda verdiğimiz örnek çarpıcıdır.

Bu da bizi romanın diyalojik bir temelde oluşturulma biçiminden ziyade daha özel olarak romanın içindeki tezin nasıl sergilendiği sorusuna getiriyor. Romanın çoksesliliği, romancının tamamen geriye çekilip sadece karakterlerin çoğulluğuna imkan verdiği bir durum anlamında değildir. Romancının da aktif bir şekilde çoksesliliği yapılandırdığı ve giderek diyalektik bir hale büründürdüğünü görmek mümkündür. Bu noktada, daha önce belirtildiği üzere tezin diyalektik inşası, fikirlerin sıralı olarak dile getirilip nihai olarak bir neticeye varılması şeklinde değildir. Roman boyunca dile getirilen fikirler, farklı karakterler ve olaylarla karşılıklı ilişkisi içinde sürekli olarak yeniden işlenir, fakat romanın sonunda hikayenin bağlandığı yer itibari ile bir düğümün de atıldığına şahit olunur. Atılan bu düğümün, ancak romanın bütünü düşünüldüğünde anlamlı olarak görülebilecek bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Kemal Tahir romanlarının sonlarının çarpıcı etkisi biraz da bu kurgunun neticesi olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında söz konusu yapılandırmanın *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek* romanları üzerinden nasıl şekillendirildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Bireyin İnşasının Beş Bileşeni: İçgüdü, Akıl, Çevre, Siyasi Eğitim ve Örgütlenme

Yöntem açısından değinmek istediğimiz ikinci husus ise, Kemal Tahir'in romanlarda bireyin toplumsal varlığına yaklaşımı ya da bireyin inşasını nasıl bir sürecin sonucu olarak gördüğüdür. Bu noktada içinde buldukları ortama göre etkileri azalan veya artan ve sürekli karşılıklı ilişki içinde olan beş bileşenden söz etmemiz gerekiyor: içgüdü, akıl, çevre, siyasi eğitim ve örgütlenme. İçgüdüyü bireyin iç-doğası olarak tanımlayabiliriz ve karşımıza büyük ölçüde şehvet olarak çıkar. Bu çerçevede romanlarda sıklıkla karşımıza çıkan cinsel arzu buna karşılık gelir. Fakat şehveti sadece cinsel arzu ile sınırlamamak gerekir. Cinsel arzunun ötesinde güç ile bağlantılı olarak bir ele geçirme ve iyi olma arzusunu da bunun yanına koymalıyız. Kısa yoldan ve hızlıca arzuyu tatmin etme ya da güce ulaşma dürtüsüdür. Bu çerçevede içgüdü'nün en önemli yönü olarak tartılmamış ve dizginlenmemiş olmasını gösterebiliriz. *Devlet Ana*'da şehvetin görünümünü Alişar Bey'in dönüşümü üzerinden gözlemek mümkündür. Alişar Bey, şüphesiz uygun şartların oluşması neticesinde de, Osman Bey ile olan hukukunu bozar. Bunun sebebi şüphesiz şehvet sebebiyle çevresindeki hesapçı karakterlerin karşısında pasif duruma gelmiş olmasıdır. Dolayısı ile şehvetin bireyi diğer insanlar karşısında pasifleştirici bir işlevinin de olduğunu belirtmek gerekir. Son olarak değinmemiz gereken husus ise, şehvetin toplumsal ilişkileri belirleyen temel unsur olmaması, fakat mevcut toplumsal koşullar içindeki bazı ilişki ve davranış biçimlerine aracılık etmesidir. Osman Bey ile Alişar Bey'in arasındaki hukukun bozulmasının temel sebebi 13. yüzyıl Anadolu'sundaki toplumsal örgütlenmenin çözülmesidir, şehvet hukukun bozulmasına ancak aracılık etmiştir.

Şehvetin denetlenmesi ve dizginlenmesini sağlayacak öncelikli unsur ise akıl ya da daha somut olarak muhakemedir. Akıl de şehvet gibi bireye ait olması yönüyle bir iç-güç olarak karşımıza çıkar ya da onu iç-denetleyici olarak da ifade edebiliriz. Fakat içgüdü'nün akıl yoluyla denetlenmesi kendiliğinden bir ahlak üretecek değildir. Akıl bu yönüyle sadece iyilerin değil kötülerin vasfı olarak da belirir. *Devlet Ana*'da daha çok şehvet ile öne çıkan Notüs Gladys'e eşlik eden Uranha'nın bu çerçevede aklın denetleyiciliğini kullandığı düşünülebilir, fakat bu daha çok hesapçı bir görünümdedir. Asıl niyetini ortağından dahi saklayan ama sabırla doğru anın gelmesini bekleyen çıkarıcılıktır karşımızda olan.

Üçüncü bileşen olan çevre ise iç-doğa olarak gördüğümüz içgüdü'nün karşısında dış-doğa olarak belirir. Kemal Tahir'de çevreden anladığımız büyük ölçüde coğrafyadır. Çevrenin birey üzerindeki etkisini direkt olarak pasifleştirici olarak düşünmek mümkün değildir. Çevre esas olarak bireyin bir cevap üretmek zorunda kaldığı bir duruma karşılık gelir. Onunla olan ilişkisinden yeni durum ortaya çıkarır. Bunun en büyük yansıması, bireyin çevreye gösterdiği etkin bir cevap olarak toplumsal örgütlenmedir. Fakat Kemal Tahir'in romanlarına baktığımızda, çevre büyük ölçüde toplumsal örgütlenmenin zayıfladığı anlardaki görüntüsü ile görünürlük kazanır. Zaten bir anlamda romanın yazılmasını sağlayan koşullar da bireylerin toplumsal çözülme ile karşı karşıya kalmasıdır.⁷ Toplumsal örgütlenmenin zayıflaması

⁷ Bu noktada Kemal Tahir'in romanın "cemiyetin umumi değişmeler yaşadığı", "tezatlar çok şiddetlendiği zaman" ortaya çıktığını söylemesi anlamlıdır (Baka, 2023, s. 58). "Beş romancı tartışıyor"da konunun bu noktaya Kemal Tahir'in romanlarında "olumlu tip" in olmamasına dönük eleştirilerden sonra geldiği de unutulmamalıdır. Diğer konukların *Köyün Kamburu*'ndaki frengili Parpar Ahmet'i konu ederek Kemal Tahir'in niçin sürekli bu şekilde kıyıda köşedeki karakterleri romanın merkezine taşıdığına dönük eleştirilerini Kemal Tahir romanın işlevinin drama

karşısında çevrenin birey üzerindeki etkisi gittikçe artmakta ve bu sefer onu pasifleştirmektedir. Bunun iki örneği *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek*'te sırası ile bataklık ve bozkırın romanın ana unsurları olarak karşımıza çıkmasıdır. Bu iki romanda bataklık ve bozkır, bireyi pasifleştirerek davranışlarını belirler hale gelmiştir. Bunun bir sonraki sonucu ise şehvetin belirleyiciliğinin artması olacaktır.

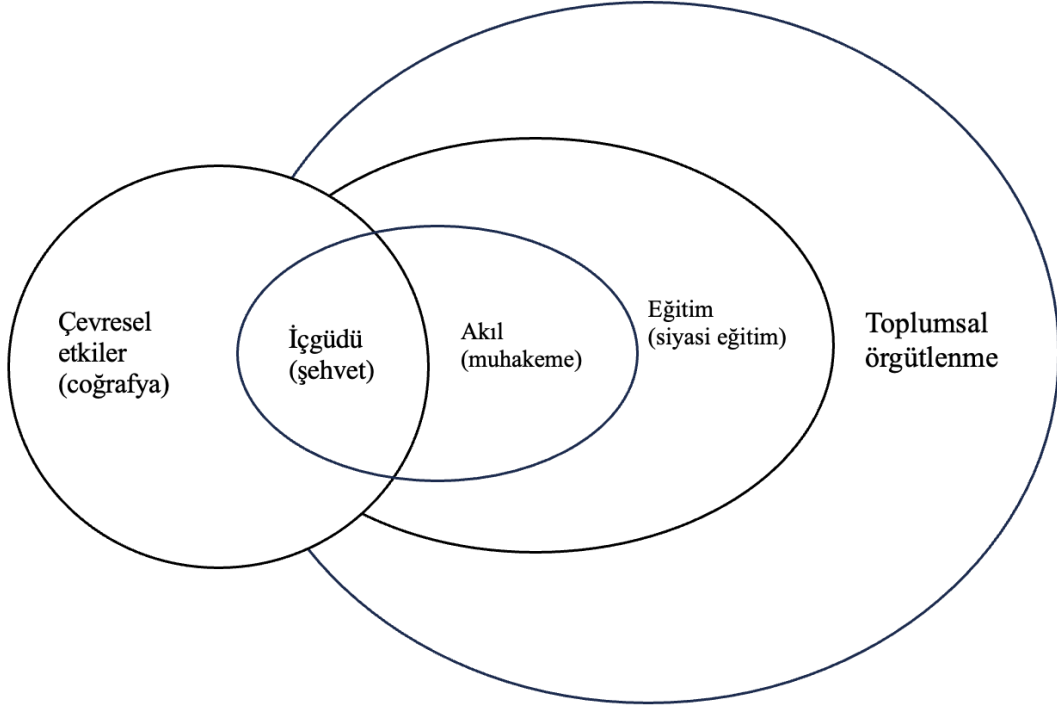
Bu noktada tekrar etmek gerekirse, Kemal Tahir romanlarında bireyin inşası üzerindeki dördüncü bileşen olan toplumsal örgütlenmenin ortadan kalkması, iç ve dış-doğa olarak adlandırdığımız çevrenin ve içgüdünün etkisinin bir anda yükselmesine yol açmaktadır. Romanlarda ahlak dışı davranışların yoğun olarak görülmesinin temel sebeplerinin başında bu durum gelir. Çevrenin etkisinin artması, çevrenin toplumsal örgütlenme öncesinde Thomas Hobbes'un çizdiği tabloya benzer şekilde bir "doğa durumu"⁸ işlevi görmesine yol açar. Şüphesiz bu doğa durumunda herkes mutlak kendi çıkarı peşinde koşup sonunda bir toplum sözleşmesi yapmak durumunda kalmayacaktır. Fakat kendi çıkarı peşinde koşanlar karşısında, çevreye akılcı ve toplumsal iyiyi (ahlak) esas alan bir cevap verenler öne çıkacaktır. Kemal Tahir'in romanları dış-denetleyici olarak görülebilecek toplumsal örgütlenmenin iyi işlediği bir dönemi konu etmezler. Toplumsal örgütlenme varlığı ile değil bir tartışma konusu olarak romanlarda görülür.

Burada son olarak vurgulamak istediğimiz bileşen ise (siyasi) eğitimidir. Daha önceden sözünü ettiğimiz unsurların tabii ilişkisi içinde bir toplumsal örgütlenmenin üretilmesi mümkün değildir esasında. Burada bireyin daha aktif bir şekilde rol alacağı bir hareket gerekir. Bireyin içgüdülerini denetleyerek çevresel etkilere akıl yoluyla cevap üreterek toplumsal örgütlenmeyi sağlamasını bekleyebiliriz, ama burada aklın da yönlendirilmesi bir mecburiyet olarak karşımıza çıkar. Bu yönlendirmeyi yapacak olan ise akıl ile örgütlenme (iç ve dış denetleyiciler) arasında aracı bir konumda olan eğitim, daha özelde ise siyasi eğitimidir. Burada siyasi eğitimi, toplumsal/kolektif iyinin peşinden gidilmesini sağlayacak bir rehber olarak en geniş anlamda kullanıyoruz. Siyasi eğitimin kaynağı töre de, din de, yeri geldiğinde modern eğitim de olabilir. Nitekim farklı romanlarda karşımıza çıkan yönlendirici karakterlerin (*Devlet Ana*'da Şeyh Edebalı ya da *Bozkırdaki Çekirdek*'te Eğitimci Murat ya da Nuri Çevik gibi) bu işlevi gördüklerini söyleyebiliriz. Tabii bu eğitimin de yine diyalektik etkileşim içinde gerçekleştiğini hatırlatmalıyız. Ne Osman Bey Şeyh Edebalı'nın ne de köylü bir çocuk olan Eşef, Eğitimci Murat ya da Nuri Çevik'in birebir yansımasıdır, fakat onlardan beslenerek çevresel etkilere kendi cevaplarını veren karakterlerdir.

Aşağıdaki tablo yukarıda belirttiğimiz beş bileşeni yansıtmaktadır:

düşmüş insanı ele almak olduğunu açıklayarak cevaplar. Kemal Tahir'in bu tespiti ile birlikte, diğer konukların eleştirilerinin, romanda toplumsal bozulma ya da eşitsizlikleri giderecek bir rehber karakter aramalarının neticesi olduğunu da belirtmek gerekir. Bu noktada Orhan Kemal'in "Olumlu tip vardır. Ve olumlu tip de doğrudan doğruya romancının kendisidir," tespiti (Baka, 2023, s. 62) ve bu tespitin de Kemal Tahir tarafından onaylanması önemlidir. Kemal Tahir romanlarına bakıldığında da yeri geldiğinde ahlak dışı davranışlar sergilese de (bu anlamda ahlaki olarak saflaşmamış) temel olarak olumlu bir yönetime sahip olan karakterler bulmak mümkündür (Eğitimci Murat, Gazeteci Murat, Yüzbaşı Cemil gibi). Bu karakterlerin niçin "olumlu" kalabildiklerini ise ayrıca tartışmak gerekmektedir.

⁸ "Tabiat içindeki durumlarında [...] insanlar savaş şartları içindedirler, 'Herkes herkese karşıdır'. [...] Kuvvet ve hile, savaşın iki esaslı erdemi bu atmosferde sürekli korku ve gerginlikten serpilir. Korku ve mücadele üç psikolojik sebepten beslenir: Yarışma, çekingenlik ve görkem. Böyle şartlar altında, sanayiye, tarıma, denizcilik ve ticarete yer yoktur; sanat ve edebiyat yoktur, toplum yoktur, medeni yaşayışın tatlı yanları yoktur ve hepsinden kötüsü 'şiddet sonucu ölmenin devamlı korkusu ve tehlikesi' vardır ve 'insanın hayatı yalnız, zavallı, çirkin, kaba ve kısadır'" (Ebenstein, 2001, s. 203).

Şekil 2. Kemal Tahir romanlarında bireyin inşası şeması.

1960'ların İlk Yarısında Kemal Tahir'in Konumuna Dair Birkaç Not

Kemal Tahir'in 1960'ların ilk yarısındaki durumunu ayrı bir başlık olarak sunmamızın sebebi, *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek* romanlarına hazırlık sürecinde yazarın içinde bulunduğu entelektüel-toplumsal bağlamı anlamaktır. *Bozkırdaki Çekirdek* ilk olarak 13 Aralık 1964-02 Mayıs 1965 tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilir, ardından ise 1967 yılında Remzi Kitabevi tarafından basılır. Aynı yıl *Devlet Ana* ise Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanacaktır (Avcı, 2023, s. 57).⁹ Halit Refiğ'in anlattığına göre (alıntılayan Berksoy, 2010, s. 34-35) 1966 yılının başlarında Acar Film'in Refiğ'den tarihi bir film talebi üzerine Kemal Tahir ile Osman Bey'in hikayesi üzerine çalışmaya başlarlar. Fakat sonradan filmin iptal edilmesi üzerine, Kemal Tahir hikayeyi roman olarak çalışmaya başlar ve tamamlar. Buna göre *Devlet Ana*, *Bozkırdaki Çekirdek*'ten sonra yazılmış görünmektedir. Bunu belirtmemizin sebebi, esasında 1960'ların ortasında Kemal Tahir'in sürekli olarak kendi görüşlerini yeniden değerlendirmesidir. Şüphesiz bu durum Kemal Tahir'e özgü bir durum değildir. 1960'ların entelektüel ortamı içinde, örneğin İdris Küçükömer de daha sonradan yazılarının yayımlandığı bir kitaba da başlık olacak şekilde *Cuntacılıktan Sivil Topluma* bir dönüşüm geçirmiştir. Kemal Tahir açısından dönüşümün önemli bir örneği, 1965 yılında yine Halit Refiğ ile ortak bir film çalışması olan *Haremde Dört Kadın*'a dair düşünceleridir. Kemal Tahir, tam da *Bozkırdaki Çekirdek*'in tefrikasının sürdüğü ya da bittiği bir dönemde çekilen bu filmde tasvir edilen Sadık Paşa karakteri üzerine büyük bir yanılğı yaşadığını daha sonradan itiraf edecektir (Avcı, 2024,

⁹ Kemal Tahir'in ilgili yayınevleri ile olan ilişkisine dair bkz. (Erken, 2024).

s. 281). Fakat bu ve buna benzer gözden geçirmelere rağmen¹⁰ iki romanın da aynı yıl içinde yayımlanması, benzer bir meseleyi dile getiren iki eser arasında bir örtüşme olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu soru, 1968 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen “Türk Romanı” açık oturumunda, açık oturumu düzenleyen Mehmet Seyda tarafından da dile getirilir ki kendisi bu iki roman arasında bir uyuşma olmadığı görüşündedir. Kemal Tahir ise aksine paralellik olduğunu söyler (Coşkun, 2023, s. 64):

Evet, bugün özelliği olan, tarih içinde oluşmuş, bugünkü hayatımızda, bizzat kendi içimizde yaşayan bir tiptir Türk tipi dediğimiz varlık. Bence bu tipin dünyadaki diğer tipler içinde bir özelliği vardır. *Devlet Ana*'da devlet kuran insanlarla, dikkat edilirse, küçücük bir çeşme kurmak safhası gösterilen Enstitülerde çalışan çocuklar arasında büyük bir benzerlik vardır. Onun için iki kitap arasında bir çelişme söz konusu değildir, iki kitap bilakis, birbirini tamamlayan kitaplardır.

İki romanın öncesine dair işaret etmek istediğimiz iki husus vardır. Bunların ilki Kemal Tahir'in 1960 öncesi yayımladığı romanları ile zaten Türk bireyinin inşası meselesinin tartışmasını araladığıdır. Bunun en bariz yansımasını “Beş romancı tartışıyor” açık oturumu üzerinden izlemek mümkündür. Tartışmanın merkezinde “köy romanı” olgusu vardır. Tartışma içinde eleştiriler özellikle Kemal Tahir'e dönüktür, zira Kemal Tahir'in köyü tanımadan ve görmeden köy romanı yazdığı söylenmektedir. Diğer katılımcılar ise köyde yetişmiş, hatta bir kısmı köy enstitülerinde eğitim görmüştür. Kemal Tahir'in ise esasında köy-şehir romanı gibi bir ayrımı kabul etmediği görülmektedir, fakat köy henüz yeni şehirleşmenin yaşandığı bir dönemde ister şehir isterse köyde yaşasın bütün toplumun gerçekliği olarak durmaktadır. Bu çerçevede Kemal Tahir, “Köyü yazan romancılardan beklediğimiz bir şey bence, benim kanaatimce, Türk milletinin müşterek, yani birleşik ruhunu, davranışını keşfetmeye çalışmaktır,” demektedir (Baka, 2023, s. 117). Kemal Tahir'e göre bu vazife sosyologlar, tarihçiler ya da filozoflar başta olmak üzere Türkiye'deki sosyal bilimciler tarafından gerçekleştirilmiş değildir. Diğer taraftan ise söz konusu keşif çabasının asıl amacının Türk aydınının “Türk milletiyle konuşmak için müşterek dili bulmak” olduğunu görürüz zira hitap edilen kesim, aydınları ancak o zaman anlayacaktır (Baka, 2023, s. 118). Görüldüğü üzere Türk bireyinin cevheri meselesi Kemal Tahir'in romanlarının kurucu bir ögesi olarak karşımıza çıkar ve “köy romanı” meselesinin 1950'lerden itibaren ortaya çıkması da bunun tartışılması için uygun zemini sunmuştur. Üstüne bir de köy enstitülerinin işlevinin tartışılmaya açılması, Kemal Tahir'in bu kurucu meseleyi en uygun ortamda ele almasını sağlamıştır, zira köy enstitüleri üzerinden aydın-halk karşılaşması merkezinde Türk bireyinin cevheri meselesini romanlaştırabilecektir.

Bozkırdaki Çekirdek'in bu amaca antropolojik bir zemin sunduğu söylenebilir. Romanda bunun en açık göstergesi köy enstitüleri üzerine tez yazmak üzere “kolonyal şapkası” ile ekibe katılan ve köylüler ile olan mesafesi açık bir şekilde görülen Emine Güleç karakteridir. Esasında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban*'ından itibaren Türk aydını ile köylüsü arasında bir antropolojik bakış ilişkisinin sürdüğünü söyleyebiliriz. Diğer tarafta bu antropolojik zeminin haricinde Kemal Tahir'in farklı bir kanaldan ve özelde *Devlet Ana*'da somutlaşacak bir tarihsel sosyolojik zemin inşasına da giriştiği görülebilir. Bu da Kemal Tahir'in dönemin diğer

¹⁰ Yukarıda, “Romanın İnşası” altbaşlığı altında, Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek*'in yazım sürecinde de benzer gözden geçirmeler yaptığını, arkadaşlarına “Bozkırın çekirdeği olur mu hiç?” diye sorduğunu belirtmiştik.

aydınlarında da izlenebilen Osmanlı toplum yapısına olan ilgisi ile örtüşür. Bu ilgi Selahattin Hilav'ın (2020, s. 98) şahitliğine başvuracak olursak 1960-61 yıllarında başlamıştır. Daha ete kemiğe bürünmesi ise Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ilgisinin oluşması ile gerçekleşir. Türkçede ATÜT üzerine ilk önemli metni kaleme alan Sencer Divitçioğlu (Ekinci & Güldağ, 2013, s. 86) ATÜT konusunda Türk entelektüellerini harekete geçiren ismin Kemal Tahir olduğunu söylemektedir. Divitçioğlu'na göre ilk olarak Selahattin Hilav Mısırlı bir profesörün (Enver Abdülmalik [Anouar Abdel-Malek]) yazısında bu konuyu okumuş, bunu Kemal Tahir'e söylemiş, Kemal Tahir de konuyu sahiplenmiştir (Ekinci & Güldağ, 2013, s. 93).

Kemal Tahir'in ATÜT ilgisi aynı zamanda onun Osmanlılığa bakışındaki değişimle de örtüşmektedir. Gümüş (2020) Kemal Tahir'in notları üzerine çalışmasında, 1965 yılı civarında Kemal Tahir'in Doğu-Batı farklılığından Doğu-Batı çatışmasına doğru kaydığını belirtir. Buna göre önceden meseleleri Marksizmden kaynaklı bir şemacılıkla toplum-içi bir mesele olarak görüp Osmanlılığın tasfiye edilmesi ve böylece asıl gelişim şeması içine yerleşilmesi şeklinde ele alırken, sonrasında toplumlararası bir bakışla doğucu-özgüncü bir zeminde düşünmeye başlar. Buna göre Doğu'nun toplum yapısı Batı'dan farklı imkanlara sahiptir fakat Doğu-Batı çatışması içinde bu imkanların üstü örtülmektedir (Gümüş, 2020, s. 82-97). Şüphesiz Kemal Tahir'in Osmanlı toplum yapısını Marksist şemayı yeniden üretecek şekilde bir ATÜT çerçevesinin içine yerleştirmede, bu anlamda kendi özgünlüğüne vurgu yaptığını belirtmek gerekir.¹¹ Konunun bizi ilgilendiren tarafına dönersek, 1960'ların başından *Devlet Ana*'nın basılacağı 1967'ye kadar Kemal Tahir'in Anadolu Türk bireyinin karakterini belirginleştirmek adına sistematik bir çalışma yaptığını ve bunun antropolojik bakışın tarihsel sosyolojik bir zeminle genişletilmesi suretiyle bir verime kavuşturulduğunu tekrar belirtebiliriz. Bu verimler *Bozkırdaki Çekirdek* ve *Devlet Ana* romanlarında somut bir hale bürünecektir.

Kemal Tahir Romanlarında Bireyin İnşası

Kemal Tahir Türk bireyi dediğinde ırki anlamda ya da Hunlar ya da Göktürkler döneminde Asya'da şekillenmiş bir bireyden söz etmediğini belirtir, temelde "Türkleşmiş Anadolu insanı"nı, "Anadolu Osmanlısı"nı kastetmektedir (Coşkun, 2023, s. 64). Bu noktadan hareketle romanlara bakılırsa Kemal Tahir'in somut anlamda üzerinde yaşanan coğrafya ile etkileşimi içinde şekillenen, içinde bulunduğu şartlara bir karşılık üretme yoluyla inşa olunan Türk'ten söz ettiğine işaret edebiliriz. Coğrafya ve tarih bu anlamda bireyin inşasının kaçınılmaz temeli olarak karşımıza çıkar. Şimdi bunu aklımızda tutarak, *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek*'te bireyin nasıl ortaya çıktığına daha yakından bakabiliriz.

***Devlet Ana*'da siyasi şahsiyetin inşası: Kılıç mı kalem mi?**

Devlet Ana 1290 yılında, Moğol işgalinin Anadolu'daki düzeni bozup geri çekildiği bir dönemde geçer. Söz konusu düzenin bozulmasının en büyük etkisi, roman boyunca toprakların bataklığa dönmesi ile verilmiştir. Zira düzen bozuldukça bakımsızlıktan sular kudurmuş ve topraklar bataklığa dönmüştür (Kemal Tahir, 2012, s. 17, 174). Bunun neticesi verimsizlik ve yoksulluktur. Bu noktada bataklığın romanda temel belirleyici unsur olarak karşımıza çıktığını

¹¹ Örneğin, Sencer Divitçioğlu'nun ATÜT üzerine ilk çalışması Kemal Tahir tarafından olumlu bulunmuşsa da, daha sonradan konuyu Osmanlı'ya doğru genişlettiğinde biraz hayal kırıklığı yaşamış ve Divitçioğlu'na "Sencer, bu kitapta kerim devlet nerede?" diye sormuştur. Divitçioğlu, bu konuşmadan sonra aralarının açıldığını belirtir (Ekinci & Güldağ, 2013, s. 98)

görürüz. Devletin (toplumsal örgütlenme) etkinliği ortadan kalkınca, çevresel unsurlar insanların yaşayışı üzerinde hakim duruma gelmiştir. Bataklığın belirleyiciliği, yoksulluk karşısında bir çıkış yolunun olmaması, aynı zamanda gittikçe toplumsal çıkar yerine bireysel çıkarın, bu anlamda bizim içgüdü/şehvet olarak belirlediğimiz unsurun da öne çıkmasını beraberinde getirmiştir. *Devlet Ana* bu çıkışsızlıktan nasıl çıkılabileceğinin romanıdır.

Devlet Ana'da temel çatışma kılıç ile kalem arasındadır, zira kılıç ve kalem yaşanan çıkmazın çözümü için iki araç olarak karşımıza çıkar. Şüphesiz Frenk düzeninin tesis edilmeye çalışılması sebebiyle Anadolu topraklarının nasıl bir düzeni kabul edip etmediği de roman içinde önemli bir vurgudur, fakat bize kalırsa kılıç ile kalem çatışmasının taşıdığı önem karşısında (zira bu çatışma bir çözümün araştırılmasını içerir) Frenk düzeni-Anadolu/Osmanlı düzeni çatışması ikincil önemdedir. Anadolu'da Selçuklu düzeni içinde belirlediği şekliyle bir uç bölgesi ile karşı karşıyayız. Uç bölgesinde düzen, himaye ve talan ilişkisi içinde gelişmektedir: Uçta talan töresinedir, köylü talanı bekçiliğe sayar, hatta yeri geldiğinde beyin yoksula üste verdiği de olur (s. 21, 26). Fakat düzen bozulduğundan beri, Anadolu topraklarında, Notüs Gladyüs karakteri üzerinden örneklendiği şekliyle Frenk düzenini hayata geçirerek köylüyü köleleştirmek ve feodal düzeni oturtmak isteyenler de söz konusudur. Bu şartlar altında Ertuğrul Bey (kılıç) ve Şeyh Edebalı (kalem) ortaklığı uzun süredir barış siyaseti yönünde irade göstermişler, fakat bu siyaset uç bölgesinde yoksulluğu daha da pekiştirmiştir. Bu sebeple roman boyunca sürekli olarak barıştan şikayet edildiğine şahit oluruz: Barışın tadı kaçmıştır, barış uzarsa uca savaşçı gelmez (s. 91), Söğüt'ün yoksulluğu barış yoksulluğudur (s. 127), uçlarda barışın uzaması iyilik getirmez (s. 136).

Anadolu'daki çöküntü döneminin bu zirve anında, kılıç ve kalem ortaklığının inşa ettiği bu barış siyaseti, yaşanan yoksulluk ve uç bölgesinin akıncı tabiatının bastırılmaya tepkisi neticesinde artık sorgulanır hale gelmiştir. Bu sorgulamanın sadece belirli kişiler özelinde değil, Osman Bey'e yakın ya da uzak birçok kişi tarafından dile getirildiği görülmektedir. Fakat şüphesiz romanın kurgusu içinde kılıçtan yana tavır koyma noktasında Dünder Bey ve çevresinin daha baskın olduğu görülebilir. Burada kırılmayı pekiştiren asıl unsur Demircan'ın öldürülmesi temelinde Notüs Gladyüs tarafından, suikastın Karacahisar tekfurunun üzerine yıkılması gayretidir. Bu oyun neticesinde bir çatışma ortamı inşa edilecek, barış ortadan kaldırılacak ve kurulan ittifaklar ile Frenk düzeni yerleştirilmeye çalışılacaktır. Romanda Ertuğrul Bey'in ölümü ile birlikte ise artık temel çatışmanın yeni bir aşamaya taşındığı görülür. Zira yeni bey olarak Osman Bey aynı zamanda yeni bir siyasetin kapısını da aralayacaktır.

Buna göre kılıç ve kalem çatışması çerçevesinde karşımızdaki manzarayı şöyle tarif edelim: Bir yanda kılıç ve kalem ortaklığının barış siyaseti (tez), karşısında ise barış siyasetinin yürümediğine işaret ederek akıncı karakteri öne çıkarmak isteyen Dünder Bey (antitez) bulunmaktadır. Osman Bey ise ne babasından ve müstakbel kayınbabasından miras aldığı barış siyasetini aynen devam ettirmek ne de pervasızca kendisi aleyhine kurulan oyuna yenik düşerek kılıcı eline almak niyetindedir. Osman Bey artık bu ikisinin üzerinde kurucu (devlet kurucu) bir vafsa sahip olarak karşımıza çıkar (sentez).

Bu noktada Osman Bey'in nasıl devlet kurucu bir şahsiyette inşa olduğuna bakmakta yarar vardır. Devlet kurucu vasıf, *Devlet Ana* içinde bir yerde Osman Bey tarafından dile getirilmekle beraber, Kemal Tahir'in başka romanlarında ve notlarında da üzerinde durulan

merkezî bir husustur.¹² *Devlet Ana*'da Şeyh Edebali ile yaptığı çokça alıntılanan meşhur konuşmasında Osman Bey, Anadolu toprağının ne Moğol ne de Frenk düzenini kabul ettiğini, hatta daha geride Yunan ve Roma düzenlerinin de burada tutunamadığını belirtir. Zira Anadolu'nun yapısı, onun ancak verimli topraklara sahip olana yaramasını sağlamaktadır. Dolayısı ile Anadolu toprağı buranın insanını devlet kuruculuğa zorlar: "Tükenmez insan kaynağıdır, insanın zanaatı da görüldüğü gibi köylülük değildir, devlet kuruculuğudur" (s. 175). Osman Bey'in gözünü Anadolu Selçuklu tahtının bulunduğu Konya'dan ziyade verimli Marmara kıyılarına dikmesinin sebebi işte "suyun akarı" dediği bu durumdur (s. 176). Peki Osman Bey, bu siyasi şahsiyeti nasıl oluşturmuştur? Bunu, daha önceden bireyin inşasına dair çizdiğimiz tabloyu kullanarak açıklayabiliriz:

(1) Osman Bey öncelikle Ertuğrul Bey ile Şeyh Edebali'nin rahle-i tedrisinden geçmiş bir isimdir, siyaset ve ahlakı öğrenmiştir. Siyaset durumu tayin etme, ahlak halkı gözetme olarak belirir. Bizim işaret ettiğimiz haliyle *siyasi eğitime* karşılık gelirler.

(2) Osman Bey içinde bulunduğu şartları yani *çevresel etkileri* gözler ve sahip olduğu siyasi eğitim ile onu tartar. (Çevresel etkiler tarafından belirlenir ve ona cevap üretir.) Romanda çevresel etkiler bataklık ile temsil olunmaktadır. Bozulan düzen ve buna paralel olarak yapılan hesaplar bataklığa yol açmış ve bataklık tarafından ortaya çıkarılmıştır. (Romanda Osman Bey aleyhine oyun kuran Notüs Gladys'ün bataklıkta ölmesi de boşuna gözükmemektedir.) Osman Bey, Ertuğrul Bey ve Şeyh Edebali'nin gölgesinde yıllarca bataklığı sabırla gözledikten sonra, aldığı siyasi eğitim ile yetinmemiş ve doğru zamanda onu yeni şartlara cevap üretmek üzere kullanmıştır (sentez): "Yıllarca güçsüzlük, yoksulluk içinde beklediği fırsatın gelmesi yüzünü birden değiştirmiş, bakışlarına ürkütücü bir kesinlik vermişti" (s. 471).¹³

(3) Çevresel etkilere cevap vermenin bir yolu *içgüdü (şehvet)* diğeri ise *akıldan (muhakeme)* geçer. Dündar Bey ve çevresi, güç arzusu ile dolu olarak, bir anlamda şehvet ile hareket ederek çevresel etkilerin üstesinden gelmek ister. Osman Bey ise muhakemesi ile karşısındaki şehveti dizginler. Fakat içgüdünün sadece kötü niyetin bir yansıması olduğunu ya da bir kötülük yarattığını düşünmemeliyiz. Örneğin, ablası öldürülen Mavro'nun hızlı bir şekilde intikam alma arzusu da şehvetin bir yansımasıdır, fakat onun iyi niyetten kaynaklanması muhakemenin üstünü örttüğü gerçeğini değiştirmez. Osman Bey'in silah eğitmeni Kaplan Çavuş uyarmaktadır: "Aradığınız öcü siz bataklıkta bulamazsınız. Bunun yolu bey katından geçer" (s. 197).

(4) Bütün bu aşamaların vardığı yer ise *toplumsal örgütlenmedir*. Romanda, Osman Bey'in yine Şeyh Edebali ile olan konuşmasında himaye merkezli bir devlet inşası fikri, kafasındaki toplumsal örgütlenme biçimini bize sunmaktadır: "Batıya yöneleceğiz! Talan etmeyeceğiz! Din yaymaya çabalamayacağız. Tersine herkesin inancına saygı göstereceğiz!"

¹² Örneğin, *Kurt Kanunu*'nda Kara Kemal, Cumhuriyetin ilk yıllarında memleketin savaş sonrası iyice güçsüz düşmesi sebebiyle dış destek arayışından bahisle, dış destekten ziyade asıl gücü halkta aramanın gerekliliğine işaret eder. Bu güç de halkın devlet kurucu karakterindedir: "Bir acele sezinledim. Anadolu halklarının, devlet kurucu, yaşatıcı özelliklerini, zanaatlarının bu olduğunu bir türlü anlatamadım. Dış yardımdan çok buna güvenmek, buna dayanmanın yollarını arayıp bulmak gerekir" (Kemal Tahir, 2016, s. 235). Kara Kemal'in halkçı bir siyasetin temellerine işaret ettiği görülmektedir. Burada "devlet kuruculuk" vasfından ziyade bireyin inşası meselesine odaklandığımızdan farklı kitaplardaki bu vurgular üzerinde ayrıca durmuyoruz.

¹³ Bu noktada Osman Bey'in, neredeyse Machiavelli'nin ortaya koyduğu sınırlar içinde talih/kader (fortuna) karşısında erdemini/ferasetini (virtü) konuşuran bir hükümdar gibi davrandığını da not etmek gerekir, zira "virtüya sahip bir hükmeden fortunadan payını daha çok alacaktır." (Kardeş, 2017, s. 344). Bizim gördüğümüz bu paralelliği ayrıntılarda değerlendirdiğimizde pek çok açık çıkabilir, fakat Kemal Tahir'in romanının, özellikle de romanda özel bir vurgu olduğunu düşünürsek, siyasetnameler ve siyasi düşünceler tarihi açısından okunması yararlı olabilir. Nitekim burada siyasi şahsiyetin oluşumu üzerinde durmamız bu meseleyi aralama amacı da taşımaktadır.

İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız!” (s. 178). Osman Bey’in siyasi aklının doktriner olmadığı, pratik bir şekilde çalıştığı ve içinde bulunulan çevreye (coğrafyaya) cevap ürettiği açıktır.

Bu şekilde Osman Bey’in siyasi şahsiyetinin nasıl oluştuğunu ortaya koyabildik. Siyasi şahsiyetin oluşumu noktasında Osman Bey’i merkeze alsak da, kitabın sunduğu kılıç-kalem çatışması dikkate alındığında asıl kahraman ise Devlet Ana’nın oğlu Kerim’dir. Kerim, küçük yaştan itibaren mollalığa merak salmış, annesinin karşı çıkmasına rağmen Ertuğrul Bey’in “bize molla da gerek” demesiyle bu yola girmiştir. Fakat abisinin öldürülmesi sonrasında kader onu savaşçılığa döndürür. Fakat aynı kader, romanın sonunda onun önüne Kamagan Derviş’in sandığındaki kitapları da (*Kelile ve Dimne, Kabusname, Siyasetname, Felekname vd.*) çıkaracaktır. Artık abisinin intikamı alınıp sular durulunca, Kerim kılıcını duvara asıp yeniden mollalığa döner. Fakat artık kılıç yolundan geçmiş bir molladır. Mollalığı küçümseyen Aslıhan ve annesine “Edebalı Şeyh’imiz mi yiğit, Dünder Alp mi?” diye sorar, bu yetmeyince kırbaç tehdidi ile paylar: Keskinleşen kalem kılıcı yumuşatır (s. 615-616). Aslında Kerim’in yolu, devlet kurucu siyasi şahsiyetin yolu ile aynıdır: Kolayca şehvete kapılabilecek kılıç karşısında muhakemeyi öne çıkaran kalemi tercih eder. Fakat bunu yaparken çevresel etkilerle yüzleşmek durumunda kalmış ve kılıcın tecrübesini edinmiş bir kalem sahibi olmuştur. En sonunda okuduğu kitaplar ise devlet kurucu etkiyi temsili olarak bize göstermektedir.

Bozkırdaki Çekirdek’te Türk bireyi tartışması: “Çekirdeği olsa, bozkır kalır mıydı bozkır?”

Bu şekilde *Devlet Ana* özelinde bireyin siyasi bir şahsiyet olarak inşasına baktık. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu romanın bireye tarihsel sosyolojik bir zeminde yaklaştığını düşünebiliriz. *Bozkırdaki Çekirdek*’teki Türk bireyi tartışmasına baktığımızda ise, yine Kemal Tahir’e dair sunduğumuz yöntem unsurlarından vazgeçmeden, daha antropolojik bir zemin ile karşılaşırız. Bu bakış zaten romanın başlarından itibaren kendisini göstermektedir. Enstitü Müdürü Halim Akın’ın Anadolu köylüsünün her şeyi cinselliğe bağlamasını soyun tükenmesi korkusu ile ilişkilendirmesi bunun bir örneğini teşkil eder (Kemal Tahir, 2009, s. 96).

Romanı incelemeye yine ana kahraman olan coğrafyayla, bozkırla, başlamak doğru olacaktır. Zaten kitabın adı da bu merkeziyete işaret eder. Kitap boyunca Anadolu topraklarının verimsizliği üzerinde farklı vesilelerle durulmaktadır. Bu kimi zaman bir gözlem, kimi zaman köylünün enstitücülerini kaçırma gayreti olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Topal Muhtar’a göre enstitünün yapılacağı “Dumanlı Boğaz bir amansız balkandır. Keşiş düzüne geldin mi, bildiğin kıraç... Çorak ki büsbütün” (s. 105). Bu sözler bir taktiğin uzantısıdır ama aynı zamanda gerçeğe de işaret eder. Nitekim kurulacak enstitünün müdürü olarak atanan Halim Akın’a göre bozkır yüzünden bin yıldır köylü et yememiştir, hayvanlar toprak yemektedir. “Gizli açlık vardır bizde... Daha doğrusu yalancı tokluk...” (s. 149-150). Bataklık, çoraklık coğrafyanın temel özelliğini oluşturur.

Yine bir “doğa durumu” ile karşı karşıyayız. Bunu en açık bir şekilde ekibin sosyologu Emine Güleç’in sel baskını sonrası içine düştüğü dehşette görebiliriz: “Evet, doğa denilen hayvan hiç acımıyordu insana... Kıyıcıydı, kördü. ‘Hayvan bile değil. [...] Enikonu düşman bu.’ [...] İnsanoglunun insan olma çizgisini aşalı beri duyduğu, yüz binlerce yıldır unuta

hatırlaya taşıdığı en müthiş korkuyu, doğa karşısında araçsız kalma korkusunun dehşetini ancak şimdi anlıyordu” (s. 323). Emine Güleç'in burada “insan olma çizgisine” vurgusu anlamlıdır, zira insan ancak doğaya bir cevap üreterek o çizgiyi yakalayabilmektedir.

Romanda vurgulandığı haliyle Anadolu'da bin yıldır köylü bozkırla yaşamaktadır, yani yeni bir durum değildir, fakat romanın 1943 yılında, Cumhuriyetin ilanından 20 yıl sonra yaşandığını da belirtmek gerekir. Kemal Tahir'in romanlarının büyük ölçüde çözülme dönemini esas aldığı düşünülürse, *Bozkırdaki Çekirdek* İmparatorluğun zayıflaması ve yıkılması ile savaşlar sonucu gerçekleşen çözülmenin hemen devamında geçmektedir. Devletin köylü meselesini ele alarak geliştirdiği yeni bir siyasanın tartışıldığı bir romandır. Kısaca *çevresel etkiler* dediğimiz bileşene bir cevap üretilmeye çalışılmaktadır, roman ise bu siyasanın geçerliliğini bireye inmek suretiyle tartışmaya açmaktadır.

Bu noktada yüzümüzü roman içindeki tartışmanın kurulumuna çevirebiliriz. Romanda tartışmanın iki ana tarafı enstitüye müdür olarak atanan Halim Akın (tez) ile enstitüleri teftiş eden Şefik Ertem'dir (antitez). Öncelikli olarak Halim Akın'a bakarsak, onun da görüşlerinin bir dönüşüm süreci içinde oluştuğunu görürüz. Buna göre Cumhuriyetin henüz ilanı sonrasında (1924) 22 yaşında olan Akın, milletin makus kaderi karşısında kurtuluş neferi bir aydın rolü oynamak üzere öğretmenliğe atılır. Fakat 1920'li yıllar içinde bu ülkücü tavır hızlıca hayal kırıklığına evrilir ve Akın bu hayal kırıklığının açıklamasını Aristo'da bulur. Onun yorumuyla Aristo coğrafyanın toplumun kaderi olduğunu ve açıkça Anadolu toprağının köle yetiştirdiğini söylemektedir, zira kölesiz bir toplum yaşayamaz (s. 153). Bu duygularla ülkücülüğünden uzaklaşırken, 1938 senesinde Kastamonu Eğitim Kursu'na atanması ve sonrasında köy enstitüleri imdadına yetişir. Böylece ülkücülüğü tazelenir, zira yeni bir siyasa ile köy köyde yenilenecektir. Akın, artık köylüyü Aristo'dan mülhem köle olarak görmez, onun hür karakterini keşfetmiştir, fakat bu pasif bir hürüktür, “çile çekme gücü” ve “azla yetinebilme kabiliyeti”nden kaynaklanır (s. 162). Bu düşüncelerin ardında Cumhuriyetin ülküsünün bir yük olarak köylünün omzuna yıkılacağına dair bir işaret vardır.

Halim Akın, aydın-köylü ilişkisini idealize etmektedir, Cumhuriyetin altında köy enstitüleri ile olgun bir rol dağılımının gerçekleştirildiği kanaatindedir. Akın'ın ülkücülüğü ve buna dayanan iyimserliği karşısında müfettiş Şefik Ertem ise karamsar gerçekçiliği temsil eder. Ona göre aydın-köylü arasında tepeden inme bir ilişki kurulmuştur. Aydın, köylünün talep etmediği, bu sebeple de neticesinin alınmasının imkansız olduğu bir eğitimi köye götürmüştür (s. 162). Üstelik bu eğitim, köyü köyde tutarak, şehir ile bağını kopararak gerçekleştirilmektedir. Köyü köyde tutma ise, ardında yatan bozulmamış saf hayat romantizmine yaslanmaktadır. Köy hiç değiştirilmek istenmemekte, fakat köylü sanki yaşadıkları ilkel hayattan bir anda uygarlığa geçecekmiş gibi pohpohlanmaktadır. Şefik Ertem, köye dair bu idealizasyonun altının nasıl boş olduğunu ise Emine Güleç tarafından dile getirilen fakat Halim Akın'ın formüle ettiği bir ifadeyi eleştirerek gösterir. Emine Güleç'in, “Biz bozkırdaki çekirdeğin ham cevherini arıyoruz!” demesi üzerine “Çekirdeği olsa, bozkır kalır mıydı hiç bozkır?” diye karşılık verecektir (s. 171).

Ertem, romanın sonunda teftiş için geldiği ziyarette ise düşüncelerini tadil eder. Bu sefer bozkırda bir çekirdek olduğunu kabul eder, fakat bozkırdaki çekirdeğin yaşama kanunu başkadır: “Bütün sağlam çekirdeklerin şaşmaz kanunu: YEŞERMEKTİR. Çürükse yeşermez,

yeşermese çürür. Bozkırdaki bizim çekirdeğin sağlamlığı, YEŞERMEMEYE doğru işlemesin? [...] Yeşermedikçe sağlam bir çekirdek.” (s. 399). Ertem’e göre bin yıldır her yeşerme çabası kıyıcılıkla karşılık bulan Anadolu insanı, yaşamının yolunu kendini göstermemede bulmuştur, bu da onu pasifleştirmiştir. Bu Doğu’ya da Batı’ya da Arap’a da Acem’e de uymayan bir özelliktir. Ertem’in düşünceleri temelde aydın-köylü ikiliğindeki mesafeyi esas alır, köylünün kendini koruma dürtüsüyle hareket ederek herhangi bir talepte bulunmazken aydının köye altı boş bir idealizasyonla yaklaştığı savını içerir.

Akın’ın ülkücü iyimsenliği (tez) ve Ertem’in karamsar gerçekçiliği (antitez) arasındaki düşünce farklılığının sentezini ise enstitüdeki köylü çocuklarda ve daha özelden Esef’de buluruz. Roman boyunca Esef’in hem enstitülere inanan hem de pratik çözümler üreten bir yapıda olduğunu görürüz. Bunu en net Eğitimci Murat’ın köylülerin oyununa gelmesini takip eden olaylarda ve Emine Güleç’in Kara Derviş tarafından kaçırılmasında görebiliriz. Yani sentezi, Halim Akın’ın ve Şefik Ertem’in fikirlerinin konuşmalarda dile getirilmesinin aksine pratikte buluruz. Emine Güleç’in kaçırıldığı haberi geldiğinde, Enstitü Müdürü Halim Akın bir yandan “durup iyice düşünelim” derken diğer taraftan da bu olayın enstitü için ne kadar kötü bir görüntü verdiğine üzülür. Yani ülkücü Halim Akın, pratik bir durum karşısında harekete geçememekte, diğer taraftan ise kurumun itibarını insanın önüne koymaktadır. Nuri öğretmen Emine öğretmeni hemen kurtarma taraftarıdır, fakat Halim Akın onu da sözleriyle yatıştırmaya çalışmaktadır. Fakat bu durumda bütün tereddütleri ortadan kaldıran, Esef’in sözleridir: “Beklemek olmaz öğretmenim! Nah sana tüfek...” (s. 436). Bu sözler üzerine Nuri “silaha bir an şaşırarak” bakar ama sonra hemen yola çıkarlar.

Esef ne Halim Akın’ın pratikten kopuk saf ülküsüne karşılık gelir ne de Şefik Ertem’in pasif çekirdeğine. Hem köy enstitülerinin sunmayı vaat ettiği eğitime taliptir hem de köyde elde ettiği pratikliği sergiler. Bir anlamda bozkırdaki aktif çekirdek olarak karşımıza çıkar: talep eden ve harekete geçen. Bu çerçevede Esef’in bir birey olarak inşasını şu şekilde ortaya koyabiliriz:

(1) Esef, bozkırla (*çevresel etkiler*) karşılıklı ilişki içinde şekillenmiş bir köylüdür. Bozkır köylü bireyin karakterini şekillendiren temel faktör olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda roman boyunca bozkır ile birey arasında kurulan çile çekme, azla yetinme gibi özelliklere dayalı ilişki onun için de geçerlidir. Bozkırla kurulan ilişkide, köylünün Şefik Ertem tarafından dile getirilen durumunu yine de dikkate almak zorundayız: köylü bozkırın içinde bir yandan kendisine zar zor bir hayat kurarken diğer taraftan dışarıdan gelenler karşısında (roman özelinde enstitücüler) kendini her zaman korumaya almaktadır. Bozkırı geliştirme gibi bir gayretin içinde olmamakla beraber kendi alanına da dışarıdan kimsenin girmesini istememektedir. Fakat bu durum aynı zamanda sürekli olarak başkalarının aleyhine kendi çıkarını savunmaya odaklanmış bir karakter de üretmiştir. Bir anlamda bozkır, kendini koruma *içgüdü*sünü (bu aynı zamanda *şehvet* olarak da görünür) harekete geçirmektedir.

(2) Esef, *muhakemesini* kullanan aktif bir karakter sergiler. Başta yanında çalıştığı Cinci Nezir olmak üzere etrafındaki insanlar çıkarıcı bir karakter sergilese de, o eğitimci Murat ya da okul üzerinden aldığı *eğitim* ile içinde bulunduğu topluluğun çıkarını gözetken bir yapıdadır. Bu anlamda Esef köy enstitülerinin ona sunmak istediği eğitime de taliptir fakat romanın kurgusunda görüldüğü üzere, kendini onunla sınırlamaz. Aldığı eğitimi pratik çözüm bulma

kabiliyeti ile birleştirir. Bunun neticesi etrafını *örgütlenme* olarak karşımıza çıkar. Romanda köy enstitüsü girişimi başarısızlığa uğramış görünmektedir, fakat geriye kalan Esef'in etrafındaki insanları toplumsal iyi yönünde harekete geçirme gücü olmuştur. Bu anlamda roman boyunca iyimser idealizasyon ile karamsar gerçeklik arasında çıkmazları tartışılan “bozkırdaki çekirdeğin” imkanı Esef üzerinden gösterilmiş olur.

Sonuç

Kemal Tahir'in romanları özellikle 1960'ların entelektüel-sosyal ortamı içinde tartışılan toplumsal meseleleri ele almak için önemli bir kaynak olarak kullanılmaya devam etmektedir. Fakat burada Kemal Tahir'e söz konusu meseleler açısından yaklaşırken bir ayrım noktasında yer aldığımızın da altını çizmemiz gerekir: Kemal Tahir'i birtakım toplumsal meseleleri romanlaştırmış bir düşünür olarak mı yoksa romancılığı ile yeri geldiğinde sosyal bilimcilerin aralayamadığı kapıları aralayan bir edebiyatçı olarak mı ele alacağız? Özellikle ilkinden yana tavrı koymak, Kemal Tahir üzerine çalışanları, yazarın “Notlar”ını daha fazla merkeze alan ya da romanlarda ele alınan olay ve meseleleri Kemal Tahir'in nasıl farklı bir şekilde dile getirdiğini araştıran bir noktaya itmektedir. Oysa bu durum belli ölçüde Kemal Tahir'in özelde dönemi genelde ise Türk entelektüelleri içindeki yerini tam olarak belirlemeyi engellemektedir. Bizim önerimiz Kemal Tahir'e öncelikli olarak bir romancı olarak yaklaşmak ve bu özelliğinin sağladığı imkanları kullanmaktır. Zira roman ve edebiyat bu çerçevede sosyal bilimin ve düşüncenin bazen öncesinde bazen sonrasında onun boşlukta bıraktığı hususlara da ışık tutabilme kapasitesini taşımaktadır. Bu durumu Kemal Tahir de şu şekilde ifade etmektedir: “Edebiyatçı, bilimin vardığı yerden sonrasını zorlamak zorundadır. Bunun için de onun kanunlarını, onun geleceğini, onun nereye doğru gelişebileceğini aşağı yukarı kestirmek zorundadır. Yoksa, bilimsel olarak belirlenmiş bir şeyi uzun sayfalarla ispatlamak durumuna düşer ki, bu da edebiyatçının ne vazifesidir, ne amacı” (Coşkun, 2023, s. 50) .

Bu çalışma, Kemal Tahir'in Anadolu Türk bireyi olarak nitelediği karakterin inşasının tartışılmasının Kemal Tahir'in romanlarının bir edebiyatçı olarak bize açtığı önemli bir kapı olduğuna işaret etmeyi amaçlamıştır.¹⁴ Zira yazar roman içinde sadece bir fikir ortaya koymayı hedeflememiş, onun pratik karşılıklarını olay kurgusu içinde diyalojik ve diyalektik bir şekilde inceleyerek, meseleyi kendi fikirleri değil roman karakterlerinin kendi aralarında ve çevre ile kurduğu ilişkinin bir neticesi olarak keşfetmeye çalışmıştır. Bu çerçevede içinde Kemal Tahir romanlarına bakıldığında, yazarın bireyin inşası için söz konusu karşılıklı ilişkiler içinde belirli bir yöntemle ulaşabildiğini söylemek gerekir. Bu inşada çevrenin etkisi ve içgüdü temel bir belirleyici etkiye sahip olmakla beraber, muhakeme gücü ve eğitimin (siyasi eğitimin) bunları denetlemesi ve bunların getirdiği sorunlara çözüm bulma çabası sayesinde, içinde yaşanan topluluğun kolektif çıkarımı gözeten bir toplumsal örgütlenme biçiminin de önü açılmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde önce *Devlet Ana*'da devlet kuran siyasi şahsiyetin oluşumu, sonrasında ise *Bozkırdaki Çekirdek*'teki Türk bireyi tartışmasına bakılmış, Kemal Tahir'in

¹⁴ “Türk bireyi” başlığı söz konusu olduğunda hatırlanması gereken önemli bir eser Doğan Ergun'un *Türk Bireyi Kuramına Giriş*'idir. Ergun, Türkiye coğrafyasında yaşayan bireyin kimliğini anlamak ve kitabın altbaşlığında da işaret edildiği üzere Türk kültürünün imkanlarına bakmak üzere hareket ettiğini belirtirken, kitabın son kısmında edebiyata da özel bir önem vermiş ve sosyal bilimcilerin bilincinin ancak edebiyat içinde gelişebileceğini belirtmiştir (Ergun, 1991, s. 145). Ergun metin içinde ayrıca Kemal Tahir'e de önemli bir yer ayırmakla birlikte, Kemal Tahir üzerine olan değerlendirmelerin büyük ölçüde “Notlar”dan hareketle yapıldığı ve bu anlamda romanlara değinilmediği görülmektedir. Dolayısı ile, en azından Kemal Tahir temelinde, bunu bir eksiklik olarak değerlendirmek gerekmektedir.

bireyin oluşumuna dair yönteminin bu iki eserde de paralel şekilde işlerlik kazandığı gözlenmiştir. Dolayısı ile farklı dönemleri ve vakaları ele alan iki romanın büyük ölçüde örtüşen bir karaktere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda yukarıda Kemal Tahir'den alıntılanarak belirtildiği üzere, devlet kuran birey ile çeşme yapan çocukların aynı karaktere sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Dahası bu iki romanın yine söz konusu yöntem çerçevesinde toplumsal meselelerin yukarıdan dayatılan siyasalar yoluyla değil ama birey temelli olarak ele alınması için güçlü ipuçları barındırdığını da söylemek mümkündür.¹⁵ Söz konusu ipuçlarının içinde yaşadığımız dönem dikkate alınarak tartışılması Türk romanının yapısı ve toplumsal meselelere yaklaşımımızı gözden geçirmemiz noktasında önemlidir. Buradan hareketle Kemal Tahir'in günümüz açısından önemine de yeni bir pencereden bakmak mümkün olabilir.

¹⁵ Romanların somut çözüm ürettiğini söylemek bu noktada hem iddialı hem de romanın karakterine aykırı olacaktır.

Kaynakça

- Arslanbenzer, H. (2021). Kemal Tahir romanında çokseslilik. İçinde A. Öz, *Kemal Tahir kitabı: Bir aydın, üç dönem* (1. baskı, ss. 261-268). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Avcı, M. G., & Coşkun, İ. (2022). Kemal Tahir Romanlarında Türk Modernleşmesini Okumak: Bir Sınıflama Önerisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi / İstanbul University Journal of Sociology*, 42(2), 589-612. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0079>
- Avcı, M. G. (2023). *Kemal Tahir'i okuma kılavuzu*. Ketebe yay.
- Avcı, M. G. (2024). Kemal Tahir ve Türk sineması. İçinde A. Şatıroğlu (Ed.), *Yeni perspektifler ışığında Kemal Tahir* (1. baskı, ss. 277-301). Ketebe yay.
- Baka, H. (Ed.). (2023). *Beş romancı tartışıyor* (1. Baskı). Ketebe yay.
- Berksoy, N. Ç. (2010). Kemal Tahir İçin Biyografi çalışması. İçinde E. Eğribel & M. F. Andı (Ed.), *Kemal Tahir 100 yaşında* (1. baskı, ss. 24-41). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Coşkun, İ. (Ed.). (2023). *Kemal Tahir ve "Türk Romanı": Eleştiriler, tartışmalar, cevaplar*. Ketebe yay.
- Ebenstein, W. (2001). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri* (İ. Özel, Çev.; 2.baskı). Şule Yayınları.
- Ekinci, İ., & Güldağ, H. (Ed.). (2013). *Sencer Divitçioğlu anlatıyor*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ergun, D. (1991). *Türk bireyi kuramına giriş (Türk kültürünün olanakları)*. Gerçek yayınevi.
- Ergül Aslan, A. (Ed.). (2023). *Kemal Tahir ve Devlet Ana: Devlet Ana ve Türk romanı üzerine Dost dergisi yazıları ve soruşturmaları*. Ketebe yay.
- Erken, M. (2024). Kemal Tahir'in yayıncıları. İçinde A. Şatıroğlu (Ed.), *Yeni perspektifler ışığında Kemal Tahir* (1. baskı, ss. 85-106). Ketebe yay.
- Gümüş, M. (2020). *Kemal Tahir, sosyalizm ve devlet*. Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Hilav, S. (2020). *Edebiyat Yazıları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kardeş, M. E. (2017). Machiavelli: Barışı sevmek ve savaşı bilmek. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24.
- Kemal Tahir. (2009). *Bozkırdaki çekirdek* (4. baskı). İthaki.
- Kemal Tahir. (2012). *Devlet ana* (10. bs). İthaki.
- Kemal Tahir. (2016). *Kurt Kanunu* (19. baskı). İthaki.